

Печений Олег
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0003-1480-1864

УДК 347.65/68

DOI <https://doi.org/10.69724/2786-8834-2024-3-3-113-124>

ТЕНДЕНЦІЇ УЧАСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ У СПАДКОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ

Печений Олег. Тенденції участі юридичних осіб у спадкових правовідносинах у сучасних реаліях

Анотація

У науковій статті розглянуто та проаналізовано основні проблеми участі у спадкуванні юридичних осіб. Розглянуто форми участі юридичних осіб у спадкових правовідносинах, у порівняльно-правовому контексті.

Автором визначені форми, коли юридична особа бере участь у спадкових правовідносинах, зокрема юридична особа є спадкоємцем за заповітом; юридична особа призначена виконавцем заповіту; успадковуються майнові права щодо юридичної особи та для здійснення спадкових прав необхідна згода або самої юридичної особи, або всіх її учасників; юридична особа створюється відповідно до заповіту, а установчий акт міститься у заповіті; юридична особа виступає суб'єктом управління спадщиною або здійснює заходи з охорони спадщини.

У статті наголошується, що наведений перелік не може претендувати на вичерпність, а його застосування породжує певні проблеми, які визначені автором. На законодавчому рівні правове регулювання форм участі юридичних осіб у спадкових та дотичних до них правовідносинах є неповним, і зводиться лише до згадування лише можливості юридичної особи бути учасником тих чи інших відносин. Така ситуація призвела до того, що більшість цих форм не набули поширення на практиці, а окремі взагалі залишаються нежиттєздатними, формуються скоріше як тези чи посилання, ніж повноцінні правові норми.

У статті автор аналізує досвід створення і правової регламентації спадкових і особистих (сімейних) фондів за законодавством Австрії, Ліхтенштейну, Німеччини, Угорщини, Чехії, Хорватії. Автор окреслює шляхи їх запровадження в Україні за двома основними напрямками. Перший передбачає прийняття окремого Закону «Про приватні фонди», який би визначав вимоги до створення фонду, їх види (прижиттєві і спадкові; сімейні і комерційні, змішані, тощо), порядок створення, зокрема при заснуванні фонду за заповітом, майно, яке передається фонду і порядок управління ним, із закріпленням мінімального розміру внеску до фонду; строк діяльності фонду, інші питання. Законом вирішуватимуться і інші питання участі фонду у спадкових правовідносинах, зокрема коли фонд є виконавцем заповіту, управителем спадщини або ж особою, на користь якої складено заповіт. Окрім активів спадкодавця на фонд можуть бути покладені і завдання задоволення вимог кредиторів за рахунок

майна, переданого фонду. Другий напрямок передбачає запровадження конструкції довірчого управління спадковим майном, у тому числі за допомогою трастів, для чого необхідно задіяти міжнародно-правовий інструментарій, такий як Гаазька конвенція про право, що застосовується до трастів, та їх визнання 1985 року. У рамках такого підходу можуть створюватися фонди, які не є юридичними особами. Прикладом є не тільки країни англо-американської системи права. Іноземний досвід свідчить, що існують довірчі фонди, які не є юридичними особами, поряд із благодійними фондами, які навпаки мають статус юридичних осіб.

У статті автор проаналізував інші форми участі юридичних осіб у механізмі спадкових відносин, зокрема, коли юридична особа виступає кредитором спадкодавця і висуває відповідні вимоги до спадкоємців.

Ключові слова: *спадкування; спадкові правовідносини; юридична особа, компанія, спадковий фонд.*

Постановка проблеми

Оглядаючи усю історію людства, не можна не помітити її зв'язок з матеріальними благами, їх накопиченням, розподілом і обігом. На протязі десятиріч створювалися системи спадкування, що відповідають потребам різних людей, відповідно до їх унікального середовища та завдань, фактичною метою яких ставав розподіл власності між поколіннями та надання реального економічного впливу на розвиток суспільства¹. Сучасне суспільство будується на існуючих системах спадкування, які потребують удосконалення і модифікації з поправкою на соціально-економічні, демографічні, правові та інші реалії. Ці реалії, ускладнені військовим конфліктом в Україні, вимагають модернізації інструментарію спадкового права, збагачення складу прижиттєвих розпоряджень у цій підгалузі, створення інфраструктури суб'єктів і способів управління спадщиною, що бачиться неможливим без залучення такого цивільно-правового конструкту, як юридична особа. Сучасний стан суспільних відносин, їх динаміка, ускладнення структури спадкових активів, залучення у сферу спадкування об'єктів ринкової інфраструктури і цифрових активів, додатково обґрунтовують задіяння юридичних осіб у спадкових відносинах, включаючи їхню організаційну складову. Нажаль, як на рівні правотворчості, так і законодавчого моделювання симбіоз спадкового права і корпоративних відносин, у широкому контексті, щодо усіх форм юридичних осіб, далекий від гармонії. Лакмусовим папірцем є використання застарілої віджилої термінології. Так, законодавцем неодноразово приймалися закони щодо удосконалення цивільного законодавства, приведення його у відповідність до новітніх змін, тим не менш при визначенні прав і обов'язків, які не входять до складу спадщини до сьогодні згадується право членства в *об'єднаннях громадян* (п. 2 ч. 1 ст. 1219 ЦК України), хоча відповідні зміни відбулися ще у 2012 році, з прийняттям Закону України «Про громадські об'єднання». Тоді ж втратив чинність Закон України «Про об'єднання громадян». Але це не стало підставою для внесення відповідних змін до кн. 6 ЦК Укра-

¹ Dolejší D. Economics of Inheritance Systems, Disinheritance and Resource Scar city. Effects and Consequences. Praha, 2011. URL: <https://www.yumpu.com/en/document/view/31762678/narodohospodaaska-fakulta-vysoka-akola-ekonomicka-v-praze>.

їни, що є прикритим фактом. Вкрай збіднілим є законодавчий інструментарій залучення юридичних осіб до управління і охорони спадщини, що підвищує актуальність наукових досліджень у цій сфері.

Наразі реформування системи юридичних осіб в Україні є нагальною потребою цивільно-правової політики і задіяння юридичних осіб приватного права у сфері, в яких їх участь штучно обмежувалася, видається цілком обґрунтованим.

Аналіз останніх публікацій та досліджень, ступінь розробленості проблеми

Окремі аспекти і проблемні питання участі юридичних осіб у спадкових правовідносинах охоплювалися сферою наукових досліджень вітчизняних учених у сфері спадкового і корпоративного права, таких як В. А. Васильєва, Ю. О. Заїка, А. С. Довгерт, Ю. М. Жорнокуй, В. М. Зубар, В. В. Кочин, О. Є. Кухарев, В. М. Кравчук, І. М. Кучеренко, В. В. Луць, Р. А. Майданик, Л. В. Сіщук, І. В. Спасибо-Фатєєва, О. С. Яворська та ін. Водночас, модернізація цивільного законодавства, адаптація його до критеріїв вступу до ЄС, європейського і світового просторів спадкового права обумовлюють потребу звернення до питань визначення форм участі юридичних осіб у спадкових та дотичних до них правовідносинах з реалізацією методологічного напрямку їх розширення, побудови відповідної організаційної інфраструктури. У роботах іноземних науковців (проф. Х. Р. Кюнцле (Künzle H. R., Швейцарія), Шпрехер Т. (Sprecher Th.), Ферстер Л. (Fürster L.) які спеціалізуються на сфері спадкового права, спадкового планування та управління спадщиною, ці питання також зачіпалися, перш за все у площині спадкових і особистих фондів, трастів, компаній з управління спадщиною.

Формулювання мети статті

Метою цієї статті є визначення тенденцій розвитку законодавства та доктрини спадкового права, з фокусом на основних моментах і формах участі юридичних осіб у спадкових та дотичних до них правовідносинах.

Викладення основного матеріалу

У межах цієї статті буде наданий огляд основних форм участі юридичної особи у спадкових правовідносинах. Зазначимо, що конструкція юридичної особи як організації не є у повній мірі пристосованою до сфери спадкових правовідносин, у якій відносини здебільшого формуються і виникають між особами фізичними. Тим не менш існує певний сегмент таких відносин, у якому представлені і юридичні особи. Не можна виключати і того фактору, що під впливом специфіки спадкових відносин до сфери спадкування буде адаптуватися і конструкція юридичної особи.

Аналіз цивільного законодавства України про спадкування дозволяє виділити такі випадки, коли юридична особа бере участь у спадкових правовідносинах або здатна вплинути на їх динаміку:

– юридична особа є спадкоємцем за заповітом (ч. 2 ст. 1222 ЦК України, ч. 1 ст. 1235 ЦК України);

– юридична особа призначається виконавцем заповіту (ч. 1 ст. 1286 ЦК України);

– успадковуються майнові права щодо юридичної особи та для здійснення спадкових прав необхідна згода або самої юридичної особи або всіх її учасників (наприклад, ч. 4 ст. 166 ЦК України);

– юридична особа створюється відповідно до заповіту (наприклад, за ч. 3 ст. 87 ЦК України юридична особа у формі установи створена відповідно до заповіту, а установчий акт міститься у заповіті).

– юридична особа виступає суб'єктом управління спадщиною (ст. 1285 ЦКУ), охорони спадщини (ч. 2 ст. 1284 ЦКУ).

Крім названих правових форм, юридична особа може бути учасником правовідносин (переважно зобов'язальних), пов'язаних із спадковими. Так, у разі встановлення в заповіті заповідального відказу, юридична особа може бути призначена її отримувачем – легатарієм (ст. ст. 1237, 1238 ЦК України). Спадкодавець має право встановити у заповіті сервітут щодо земельної ділянки, інших природних ресурсів чи нерухомого майна для задоволення потреб як фізичних, так і юридичних осіб (ст. 1246 ЦК України). Така ситуація може мати місце, коли ця організація є власником (володільцем, землекористувачем) сусідньої земельної ділянки (ч. 2 ст. 401 ЦК України).

Наведений перелік не може претендувати на вичерпність, але його формування й аналіз дозволяють артикулювати певні проблеми форм участі юридичних осіб у спадкових правовідносинах за законодавством України. По-перше, на законодавчому рівні правове регулювання форм участі юридичних осіб у спадкових та дотичних до них правовідносинах не те, що не є детальним чи повним, воно майже відсутнє, зводиться лише до згадування самої можливості юридичної особи бути учасником тих чи інших відносин. Така ситуація призвела до того, що більшість цих форм не набули поширення на практиці, а окремі взагалі залишаються нежиттєздатними, формуються скоріше як тези чи посилання, ніж повноцінні правові норми.

По-друге, визначені форми не задовольняють потреб сучасного спадкового права і спадкового планування на використання відповідних конструкцій з одного боку, а з іншого – не дозволяють використати у повній мірі потенціал конструкції юридичної особи. Це має наслідком те, що цілі сегменти спадкового права, зокрема сфера управління спадщиною, її охорони залишається і без відповідного правового регулювання, і без організаційної інфраструктури,

І по-третє, стан національного правового регулювання участі юридичних осіб у спадкових правовідносинах не дозволяє у повній мірі реагувати на тенденції і рух сучасного спадкового права, зокрема задовольнити потреби у різних конструкціях прижиттєвих розпоряджень як альтернативах класичним заповідальним розпорядженням, з пошуком засобів їх реалізації. Як альтернативу класичним заповідальним розпорядженням розглядають спадкові та інші договори, конструкції страхування, спадкові та особисті фонди. У цьому плані для України важливим є іноземний до-

свід, причому не тільки країн з багатівіковою історією і досвідом побудови системи спадкування, і спадкового планування, зокрема Німеччини, Франції та Великої Британії, а й інших.

В Угорщині поряд із існуванням конструкції спадкового договору як угоди про призначення спадкоємця (у тому числі і юридичної особи) обговорюється запровадження приватних фондів. За законодавством Хорватії спадкодавець у заповіті може передбачити заснування благодійного фонду за рахунок всього або частини спадкового майна. Фонд як юридична особа засновується на підставі установчого акту, яким може бути рішення, заява, заповідальне розпорядження. Якщо заснування фонду здійснюється на випадок смерті заповідача, заява про заснування оформлюється у формі останнього волевиявлення спадкодавця.

Така конструкція як приватний (особистий) або сімейний фонд відома законодавству країн континентального права, зокрема Австрії, Німеччини, Швейцарії, Ліхтенштейну. Як альтернатива і трасту, і класичному заповіту приватний фонд призначений для збереження активів, відокремлення коштів і капіталів, які використовуються у діловій активності від тих, що призначені для сімейних, не підприємницьких цілей і благодійності. Метою приватного фонду є фінансування не підприємницьких цілей близьких осіб, включаючи освітні, культурні, медичні, інші витрати, благодійництво, виходячи з потреб, визначених внутрішніми документами фонду та актом про його заснування. Наприклад, у Швейцарії цивільне законодавство, закріплюючи перелік цілей створення фонду, відносить до них набуття освіти членами сім'ї, облаштування їх побуту, матеріальну підтримку, інші аналогічні цілі. Основоположим є те, що після смерті засновника майно, призначене для приватного фонду до складу спадщини не включається, а відомості про як про майно фонду, так і про склад його вигодонабувачів не розголошуються, за аналогією із таємницею заповіту. Водночас, встановлюються і обмеження для створення і діяльності фондів, фонд не може створюватися виключно з метою відокремлення майна для уникнення від претензій кредиторів.

У більшості західноєвропейських країн необхідним є встановлення зовнішньої (ідеальної) мети діяльності фонду, встановлюються обмеження щодо спрямування діяльності фонду виключно на підтримання високого стандарту життя певних членів сім'ї. Встановлюються обмеження і щодо комерційної діяльності фонду. Наприклад, у Австрії, де діяльність фондів регулюється окремим законом про приватні фонди (Privatstiftungsgesetz, PSG), фонд не може здійснювати підприємницьку діяльність у якості центральної, основної для діяльності фонду, здійснювати управління іншим комерційним товариством, виступати особою, яка несе повну відповідальність за зобов'язаннями комерційного товариства, включаючи договори простого товариства, поручительства. Порухення цих вимог, включаючи укладання правочинів із комерційною метою, може бути підставою для ліквідації фонду. Водночас, фонд може бути управителем, володільцем акцій, часток в інших товариствах.

У країнах, де запроваджено конструкцію фонду, створення останнього передбачається у розпорядженні на випадок смерті, але фонд як самостійний суб'єкт права виникає лише після смерті особи.

Прикметно, що момент виникнення правоздатності фонду визначається не одномоментно, а з погляду процесу, триваючого у часі. Так, відповідно до Німецького цивільного уложення (НЦУ) у тому випадку, коли фонд був визнаний юридичною особою тільки після смерті його засновника, то для цілей виконання зобов'язання з передачі активів засновника на користь фонду слід вважати, що фонд був визнаний юридичною особою до його смерті.

Існуючі в Україні організаційні форми юридичних осіб не можуть охоплюватися конструкцією приватного фонду, хоча жалюгідним уламком такої конструкції є положення ч. 3 ст. 87 ЦК України, за яким юридична особа у формі установи створена відповідно до заповіту, а установчий акт міститься у заповіті. Звичайно, ця норма не може бути основою для діяльності фондів як окремого різновиду юридичних осіб. Такий стислий формат її викладення дозволив дослідникам вказати на незадовільний рівень регулювання, неясність норми. У випадку її застосування виходить з того, що в установі відсутній окремий установчий документ не допустимо, як і безглуздо вважати її установчим документом заповіт. Останній як такий не може бути установчим документом, він не може містити усі ті положення, що вимагаються ч. 3 ст. 87 ЦК України. Хоча заповіт та установчий акт про створення установи однією особою й об'єднує те, що обидва вони є односторонніми правочинами, але це не дає підстав стверджувати, що заповіт може бути установчим актом і це питання вимагає окремого правового регулювання². У зв'язку з цим пропонується визнати, що установчим документом має бути статут. Воля ж особи про створення установи може міститися і в заповіті, і в установчому акті, які свідчать про те, що засновником установи виступає певна особа, яка виразила таким чином своє бажання. У випадку, коли установчий акт про створення установи міститься в заповіті, установа діятиме на підставі модельного статуту³.

Безумовно, розв'язання суто прикладного питання застосування ч. 3 ст. 87 ЦК є частиною стратегічної проблеми – запровадження приватного фонду як організаційно-правової форми і різновиду юридичних осіб.

Можливо окреслити два способи руху у напрямку її вирішення. Перший – прийняття окремого Закону «Про приватні фонди», який би визначав вимоги до створення фонду, їх види (прижиттєві і спадкові; сімейні і комерційні, змішані, тощо), порядок створення, зокрема при заснуванні фонду за заповітом, майно, яке передається фонду і порядок управління ним із закріпленням мінімального розміру внеску до фонду; строк діяльності фонду, інші питання. Очевидно, що в рамках

² Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар Т. 1: Загальні положення. Особи. за ред. І. В. Спасиво-Фатєєвої. – Х.: «ЕКУС», 2020. 928 с. С. 544–545.

³ Бровченко Т. І. Установчий документ юридичної особи, який може міститися у заповіті. Правові новели. Науковий юридичний журнал. № 15/2021. http://legalnovels.in.ua/journal/15_2021/5.pdf.

цього закону вирішуватимуться й інші питання участі фонду у спадкових правовідносинах, зокрема коли фонд є виконавцем заповіту, управителем спадщини або ж особою, на користь якої складено заповіт. Окрім активів спадкодавця, на фонд можуть бути покладені і завдання задоволення вимог кредиторів за рахунок майна, переданого фонду.

Другий – запровадження конструкції довірчого управління спадковим майном, у тому числі за допомогою трастів, для чого необхідно задіяти міжнародно-правовий інструментарій, такий як Гаазька конвенція про право, що застосовується до трастів, та їх визнання 1985 року. Конвенція сприяє глобальній популяризації та здійснює уніфікацію законодавства в цій сфері, у рамках світової тенденції з імплементації фідучіарних конструкцій, до яких відноситься і траст. Це є підставою для пропозицій про ратифікацію Конвенції⁴. Можливо, у рамках такого підходу можуть створюватися фонди, які не є юридичними особами.

Прикладом є не тільки країни англо-американської системи права. Наприклад, у Чехії не існує спадкових фондів, але існують довірчі фонди, які не є юридичними особами, поряд із благодійними фондами, які навпаки мають статус юридичних осіб. Імплементація Конвенції у національну правову систему не повинна зводитись до суцільного відтворення її положень, мають враховуватися й інші засоби та обмеження у застосуванні трастів з тим, щоб останні не ставали засобом обходу закону, уникнення відповідних обмежень, включаючи застосування доктрини зняття корпоративної вуалі.

Рада ЄС 08.04.2022 внесла зміни до Регламенту Ради ЄС № 833/2014 від 31.07.2014 про обмежувальні заходи щодо трастів, відповідно до яких з 10.05.2022 встановлено *заборону* бути засновниками чи бенефіціаріями особам, будь-яким чином пов'язаним із Російською Федерацією. Таке обмеження породило серед осіб, які підпадають під заборону, попит на засоби його «оптимізації», до яких відносяться спадкові й особисті фонди. Така ситуація має бути врахована при розробці та прийнятті закону про приватні фонди з тим, щоб ці обмеження були ефективно застосовані і враховані у правовому полі України.

Вибір того чи іншого способу зважування на недоліки і переваги кожного має бути завданням для модернізації законодавства України про юридичні особи.

Юридична особа може бути учасником відносин, дотичних до спадкових; здебільшого це відносини зобов'язальні. Так, будучи кредитором спадкодавця (ст. 1281 ЦК), юридична особа пред'являє вимоги спадкоємцям боржника, вимагає виконання шляхом одноразового платежу або ж укладає із спадкоємцями угоди про інший порядок і строки виконання зобов'язання (абз. 1 ч. 2 ст. 1282 ЦК) а у разі відмови від одноразового платежу – звертається до суду з позовом, на свій вибір, про стягнення заборгованості або ж про звернення стягнення на майно, яке було передане

⁴ Мануїлова К. В. Гаазька конвенція про право, що застосовується до трастів, та їх визнання. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. Том 34 (73) №4 2023. https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/4_2023/26.pdf.

спадкоємцям у натурі. У відсутність спадкоємців за законом і за заповітом юридична особа як кредитор подає до суду заяву про визнання спадщини відумерлою (ч. 1 ст. 1277 ЦК України). У такому разі суд залучає до розгляду справи органи місцевого самоврядування за місцезнаходженням нерухомого майна, що входить до складу спадщини.

Динаміка практики вирішення спорів за позовами кредиторів спадкодавця до спадкоємців формується шляхом розширення правових можливостей кредиторів, які здебільшого є банками, у відносинах, пов'язаних із боргами у складі спадщини. Так, Верховний Суд вказав, що:

– кредитор може пред'явити вимогу до спадкоємців боржника як **безпосередньо** спадкоємцю (спадкоємцям), так **опосередковано** – через нотаріуса за місцем відкриття спадщини (за межами України – через консульські установи), а вибір конкретного способу пред'явлення вимоги до спадкоємців боржника є правом кредитора і здійснюється ним на власний розсуд (пункти 56, 57 Постанови ВП ВС від 09.10.2024 у справі № 638/1046/14-ц⁵);

– кредитор вправі звернутись до суду з позовом про стягнення із спадкоємців заборгованості або ж на власний розсуд застосувати спеціальний, додатковий за своєю правовою природою, спосіб захисту цивільних прав та інтересів у разі, якщо спадкоємці не виконують його вимоги – звернення стягнення на майно, яке було передане спадкоємцям у натурі.

Верховний Суд наголосив, що кредитор має право обирати один із усіх способів захисту, які надаються йому законом, якщо інакше правило в імперативному порядку не визначено у цивільному законі. При цьому вибір способу захисту кредитор здійснює на власний розсуд⁶.

Отже, застосування правила ст. 1282 ЦК України не виключає можливості застосування альтернативного способу захисту, зокрема п. 5 ч. 2 ст. 16 ЦК України про примусове виконання обов'язку в натурі⁷. Цей висновок було відтворено у постанові ВП ВС від 13.07.2022 у справі № 645/6151/15-ц⁸ із застереженням, що норма ч. 2 ст. 1282 ЦК не конкретизує способів звернення стягнення на майно та не передбачає можливості звернути стягнення на майно, отримане спадкоємцями, шляхом визнання на нього права власності за кредитором, а лише встановлює обов'язок суду в разі пред'явлення відповідного позову та доведення його підстав звернути стягнення на майно, яке було передане спадкоємцям у натурі.

⁵ Постанова ВП ВС від 09.10.2024 у справі № 638/1046/14-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122302691>.

⁶ Постанова КЦС ВС від 30.11.2022 у справі № 171/2639/18 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108260485#>.

⁷ Постанова Першої судової палати КЦС ВС від 25.04.2018 у справі № 645/3265/13-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74120911#>.

⁸ Постанова ВП ВС від 13.07.2022 у справі № 645/6151/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105624086>.

Такий підхід зазнав критики з огляду на відсутність мотивів для кваліфікації накладення (звернення) стягнення на майно, яке було передане спадкоємцям у натурі як *додаткового* за своєю правовою природою способу захисту цивільних прав та інтересів кредитора спадкодавця. Тому у разі конкуренції загальної та спеціальної норм права застосуванню підлягає остання. Тобто, при конкуренції способів захисту, передбачених ст. 16 та ч. 2 ст. 1282 ЦК України, застосуванню підлягає остання, оскільки ч. 2 ст. 1282 ЦК України закріплює ефективний спосіб захисту цивільних прав та інтересів кредитора спадкодавця.

Велика Палата Верховного Суду не навела власне мотивів для висновку про те, що: зазначена норма не конкретизує способів звернення стягнення на майно⁹.

Як бачимо, питання захисту прав кредиторів спадкодавця у відносинах із спадкоємцями залишаються проблемними.

Доцільно розглянути окремі проблемні сторони наведених форм участі юридичних осіб у спадкових правовідносинах.

Так, у ситуації, коли юридична особа є спадкоємцем за заповітом, постають питання, чи може бути спадкоємцем організація, якої не існувало на час складання заповіту, але яку було створено після його складання або навіть після відкриття спадщини. Крім того, для юридичної особи можуть бути законодавчо встановлені вимоги щодо її спеціальної правоздатності, визначені обмеження щодо обсягу та підстав набуття майна, у тому числі спадкового. Наприклад, для банку законом встановлені граничні обмеження щодо нерухомого майна: банк може мати у власності нерухоме майно загальною вартістю не більше 25 відсотків власного капіталу банку (ч. 5 ст. 48 Закону України «Про банки і банківську діяльність»). Виходить, що у випадку перевищення цього розміру внаслідок спадкування майна, зазначеного у заповіті, останній не буде виконано.

Не можна виключати й того, що мета діяльності юридичної особи, яка є спадкоємцем за заповітом, не дозволяє їй бути спадкоємцем відповідного майна і згодом набути його у власність. Очевидно, що у такій ситуації необхідним є призначення виконавця заповіту з тим, щоб ним вирішувалися відповідні проблемні ситуації.

Викликає складнощі у правозастосуванні й вирішення питання про те, чи можуть бути спадкоємцями за заповітом не самі юридичні особи, а утворення, які не є юридичними особами, у тому числі відокремлені підрозділи останніх. Так, в літературі вказується на прийнятність ситуації, коли в заповіті міститься розпорядження про передання спадкодавцем майна утворенню, яке не є юридичною особою взагалі, наприклад шкільному музею, бібліотеці, депозитарію рукописів, картинній галереї. У таких випадках це майно має передаватися адресно за волею заповідача, а право на нього належатиме відповідній юридичній особі, у складі якої

⁹ Окрема думка судді Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Крата В. І. від 11.10.2023 у справі № 727/7659/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114138082#>.

перебуває це утворення¹⁰. Водночас нами висловлювалася думка, що не можуть бути спадкоємцями за заповітом філії, представництва, інші відокремлені і невідокремлені підрозділи юридичних осіб, тобто утворення, які не є юридичними особами. У тому разі, коли їх все ж таки вказано як спадкоємців за заповітом, з метою максимального наближення виконання заповіту до волі спадкодавця, спадкове майно може передаватися безпосередньо за волею заповідача (наприклад, колекція книг – до бібліотеки, рукопис – підрозділу наукової бібліотеки), а право на нього належатиме відповідній юридичній особі, організаційно пов'язаній з відповідним підрозділом¹¹. Слід додати, що не буде перешкодою для спадкування та обставина, що спадкоємцем за заповітом вказаний підрозділ (відокремлений чи невідокремлений), а свідоцтво про право на спадщину видається юридичній особі, до якої цей підрозділ відноситься.

Іноді локальні правові акти, що визначають діяльність тих чи інших підрозділів організації, закріплюється правило про прийняття ними пожертв, спадщини від фізичних осіб як джерела формування майна. Наприклад, бібліотека приймає у дар, пожертву, у якості спадщини книги, рукописи, музей – картини, скульптури, гравюри, автентичні меблі тощо. Це може стосуватися і релігійних організацій (релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються з вищезазначених релігійних організацій, які визнаються юридичними особами (ст. 13 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»), але їхні підрозділи (наприклад, храми, каплиці, синагоги, молельні будинки, мечеті) такими не визначені. У такій ситуації спадкоємцем буде юридична особа, що формально відповідає ч. 2 ст. 1222 ЦК, але з метою реалізації свободи заповіту і поваги до волі заповідача, у свідоцтві про право на спадщину доцільно вказати, що спадкоємцем є відповідна юридична особа в особі саме цього підрозділу, який заповідач позначив у заповіті.

Висновки

Підсумовуючи вищенаведене, варто наголосити, що реформа юридичних осіб у площині форм їх участі у спадкових відносинах залежить від загальних засад модернізації основних положень ЦК України про юридичні особи і про спадкування. При цьому основні напрями реформування повинні враховувати загальні тенденції динаміки систем спадкування. Форми участі юридичних осіб у спадкових відносинах повинні зазнавати розширення і удосконалення, включаючи запровадження такої організаційної форми як спадкові і особисті фонди.

Важливим є вирішення стратегічного напрямку визначення форми участі юридичних осіб у спадкових правовідносинах – шляхом запровадження фонду або застосування конструкції трасту.

¹⁰ Цивільний Кодекс України: Науково-практичний коментар. Том 12: Спадкове право / За ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Х.: Страйд, 2009. С. 81.; Печений О. П. Спадкове право. Практичний коментар. Х.: Фактор, 2012. С. 48.

¹¹

REFERENCES

- Brovchenko, T. I. (2021) Founding documents of legal entity which may be contained in the will *Pravovi novely. Naukovyi yurydychnyi zurnal*. 15 DOI <https://doi.org/10.32847/ln.2021.15.03> [in Ukrainian].
- Civil Court of Cassation within the Supreme Court. (2023, October 11) Separate opinion of the judge Krat, V. I. in case №727/7659/21. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114138082#> [in Ukrainian].
- Grand Chamber of the Supreme Court (2022, July 13) Resolution in case №645/6151/15-ts. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105624086>. [in Ukrainian].
- Grand Chamber of the Supreme Court (2024, October 9) Resolution in case No. 638/1046/14- ц. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122302691>. [in Ukrainian].
- Manuilova, K. V. (2023). The Hague convention on the law applicable to trusts and their recognition *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Yurydychni nauky*. Tom 34 (73) №4 DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2023.4/26> [in Ukrainian].
- Pechenyi, O. P. (2012). *Inheritance law. A practical commentary*. Kh.: Faktor. [in Ukrainian].
- Spasybo-Fatyeyeva, I. V. (Ed.). (2020). *Civil Code of Ukraine: a scientific and practical commentary*. (Vol. 1). Kharkiv: «EKUS» [in Ukrainian].
- The Supreme Court as part of the panel of judges of the First Judicial Chamber of the Civil Court of Cassation: (2022, November 30) Resolution in case №171/2639/18. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108260485#>. [in Ukrainian].
- The Supreme Court as part of the panel of judges of the First Judicial Chamber of the Civil Court of Cassation: (2018, April 25) Resolution in case №645/3265/13-ts. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74120911#>. [in Ukrainian].

Pechenyi Oleg
associate professor,
associate professor of the Department of Civil Law of
Yaroslav Mydriy National University of Law
ORCID: 0000-0003-1480-1864

Pechenyi O. P. Trends in the participation of legal entities in inheritance legal relations in modern realities

Abstract

The scientific article considers and analyzes the main problems of participation in the inheritance of legal entities. Forms of participation of legal entities in inheritance legal relations, in a comparative legal context, are considered.

The author defined forms when a legal entity participates in inheritance legal relations, in particular, a legal entity is an heir under a will; a legal entity is appointed executor of the will; property rights in relation to a legal entity are inherited, and the exercise of inheritance rights requires the consent of either the legal entity itself or all its participants; the legal entity is created in accordance with the

will and the founding act is contained in the will; a legal entity acts as a subject of heritage management or carries out heritage protection measures.

The article emphasizes that the given list cannot claim to be exhaustive, and its application causes certain problems, which are defined by the author. At the legislative level, the legal regulation of the forms of participation of legal entities in hereditary and related legal relations is incomplete and is limited to mentioning only the possibility of a legal entity being a participant in certain relations.

This situation has led to the fact that most of these forms have not become widespread in practice, and some of them remain unviable at all, they are formulated more like theses or references than full-fledged legal norms.

In the article, the author analyzes the experience of creation and legal regulation of hereditary and personal (family) funds according to the legislation of Austria, Liechtenstein, Germany, Hungary, Czech Republic, and Croatia. The author outlines the ways of their introduction in Ukraine in two main directions. The first provides for the adoption of a separate Law «On private foundations», which would determine the requirements for the creation of a foundation, their types (lifetime and hereditary; family and commercial, mixed, etc.), the procedure for creation, in particular when establishing a foundation by will, the property that is transferred to the foundation and the procedure for managing it, with fixing the minimum amount of the contribution to the fund; term of operation of the fund, other issues.

The law will also resolve other issues of the foundation's participation in inheritance legal relations, in particular when the foundation is the executor of the will, the manager of the estate, or the person in whose favor the will was drawn up. In addition to the testator's assets, the fund may also be assigned the task of meeting the demands of creditors at the expense of the property, transferred fund.

The second direction is the introduction of the construction of trust management of inherited property, including through trusts, for which it is necessary to use international legal instruments, such as the Hague Convention on the Law Applicable to Trusts and Their Recognition of 1985.

Under this approach, foundations that are not legal entities can be created. An example is not only the countries of the Anglo-American legal system. Foreign experience shows that there are trust funds that are not legal entities, along with charitable funds that, on the contrary, have the status of legal entities.

In the article, the author analyzed other forms of participation of legal entities in the mechanism of inheritance relations, in particular, codes where a legal entity acts as a creditor of the testator and makes appropriate demands on the heirs.

Keywords: inheritance, heirs, the right on share in the authorized capital, a limited liability company.